

Peltamintás arany fülbevaló Aquincumból

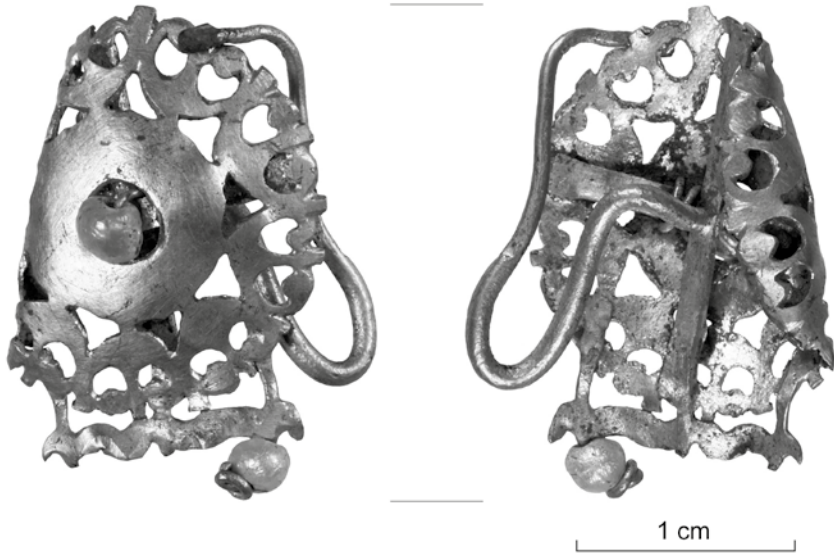
Gold earring with a pelta motif from Aquincum

Aquincum polgárvárosának nyugati részén a fémkeresővel végzett kutatás során többek között egy aranytárgy is előkerült. (Köszönettel tartozom Lassányi Gábornak a fülbevaló publikálására történt felkéréséért.) A több helyen sérült, összehajlított darabban római kori fülbevalót (Leltári száma: BTM Aquincumi Múzeum 2013.11.180. Mérete: 22×16 mm) ismerhetünk fel (*l. kép*), amely az igen változatos és látványos formában készített, S akasztós, kombinált típusú fülbevalók közé tartozik (FACSÁDY 2009, 79. X. típus). Az akasztóhurok helyzete alapján „klipszként” történő (FACSÁDY 2008, 236) viselését feltételezhetjük.

Az ékszer kör alakú, enyhén domborodó felső része eredetileg 18 mm-es átmérőjű, közepét igazgyöngy díszíti, amit a hátsó keresztpántra feltekert vékony huzal tart. A gyöngyszemet körülölelő 4 mm széles aranylemez díszítetlen, külső oldalához áttört díszű, hegyes csúcsukkal befelé forduló peltákból álló sor csatlakozik. A hátoldalon a pelták kialakításához szükséges háromszög és vese alakú kivágások élesen kirajzolódnak, bizonyítva a megmunkálás színvonalát. Az ékszer jellegzetes, S formára hajlított akasztója a nyitott foglalatnál általánosan alkalmazott módon, a hátoldalra kereszt alakban forrasztott pántok közepére került. A peltasor hátoldalához

One of the objects produced by the metal detecting research in the western part of the Civil Town of Aquincum was made from gold (I must thank Gábor Lassányi for asking me to publish the earring.) The folded and in several parts damaged piece could be recognized as a Roman Period earring (Inventory number: BHM Aquincum Museum 2013.11.180. Measurements: 22×16 mm; *Fig. 1*) that belongs to the combined type of earring with S-shaped hooks produced in fairly variable and spectacular forms (FACSÁDY 2009, 79, type X). The position of the hook suggests that it was probably worn as a clip earring (FACSÁDY 2008, 236).

The center of the circular, slightly protruding upper part of the jewelry that originally had a diameter of 18 mm, was decorated with a pearl fixed with a thin wire rolled up onto the cross band on the back. A row of openwork pelta motifs with their sharp points turned inward is fixed to the outer side of the 4 mm wide undecorated gold sheet framing the pearl. The triangular and kidney-shaped cuts necessary for shaping the pelta motifs are cleanly formed on the back side testifying to the quality of the craftsmanship. The characteristic S-shaped hook of the jewel was fixed to the middle of the bands soldered in a cross shape onto the back side,

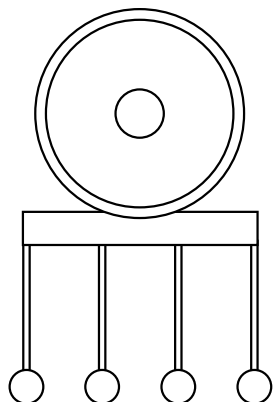
1. kép: Az arany fülbevaló
 Fig. 1: The gold earring

forrasztották az ékszer alsó részét tartó függőleges keresztpántokat, amelyek alsó, visszahajló végei tartották a szokatlanul rövid csüngőket. A tartópántokra merőlegesen, vékony huzalokkal odaerősített ívsor alkotja az elválasztó tagot. Az ívek vonalát eredetileg véséssel is hangsúlyozták, ezek azonban ma már alig kivehetők. A három, az ívekbe szinte belesimuló gyöngyszem közül már csak egy maradt meg. Sérülése következtében a peltasor rövid szakaszon hátrahajlott, az akasztó felső része az egyik mintaelembe beakadva a hátoldalhoz simul.

A rozettaforma és a baretta típus összeillesztésével kialakult, kombinált fülbevalók szerkezeti felépítése azonos: egy központi gyöngyszemet vesz körbe az opus interrasile technikával – vagy annak imitálásával – készített díszítés, amit a felső elemhez illesztett három vagy négy gyöngyös csüngőtől vízszintes tag választ el (2. kép). Az

in a way generally applied in the case of open settings. The vertical cross bands holding the lower part of the jewel were soldered to the back side of the pelta row, and the curved lower endings held the unusually short pendants. The dividing element is composed of a row of arches fixed with thin wires at a right angle with the supporting bands. The line of the arches was originally also emphasized with incisions, but this work is barely visible now. Only one of the three pearls fit into the arches survived. The pelta row was folded backward due to damage so that the upper part of the hook is bent onto the back side and stuck into an element of the motif.

The structure of the earrings belonging to the type created by combining the rozette form and the so-called baretta-type is the same: a central pearl is surrounded by the ornament created with an opus interrasile technique or its imitation. This

2. kép: Kombinált fülbevaló típusrajza
 Fig. 2: Drawing of the combined earring type

elválasztó tag alakja az egyszerű hosszúkás téglalap- vagy trapézformától a stilizált állatmotívumok (többnyire szembenéző delfinpár) felhasználásáig terjedhet. Elsősorban a keleti provinciákban és a Balkán területén fordul elő, a motívumismétlések miatt Aimilia Yeroulanou tömeges gyártásukat feltételezi (YEROULANOU 1999, 72). Mennyiségük és kidolgozásuk apró eltérései ezt nem támasztják alá, a típus kedveltsége – éppen rendkívüli sokszínűsége miatt – azonban vitathatatlan. Népszerűségét bizonyítja, hogy elkészítik a valódi áttört technikára emlékeztető, kevesebb aranyat igénylő huzaltechnikával is. (TOPÁL 1993, 24; FACSÁDY 2009, kat. 284)

Peltás fülbevalók Pannonia déli részéről ismertek. A zágrábi Régészeti Múzeumban őrzött példányok vásárlás során kerültek a múzeumba, Cibalaéból (Vinkovci – BALEN 2012, 61, cat. 59) és Sirmiumból (Srijemska Mitrovica – BALEN 2012, 61, cat. 60) származnak. A cibalaei darab felső

part of the earring is divided by a horizontal element from the pendant with three or four pearls (Fig.2). The shape of the dividing element ranges from a simple oblong or trapezoid form to the application of stylized animal motifs (mostly a pair of dolphins turned towards each other). It occurs primarily in the Eastern provinces and in the Balkans. Aimilia Yeroulanou has suggested that they were mass-produced based on the recurring motifs (YEROULANOU 1999, 72). This theory is not supported by the quantity of the objects found and the small differences found in their execution. The popularity of the type – exactly due to its exceptional diversity – is beyond debate. It is also demonstrated by the fact that it was also produced using a wire technique that resembled real openwork but required less gold (TOPÁL 1993, 24; FACSÁDY 2009, Cat. 284).

Earrings with pelta motif are known from the southern part of Pannonia. The items preserved by the Archaeological Museum in Zagreb came into their collections through purchase and actually originated in Cibalae (Vinkovci – BALEN 2012, 61, Cat. 59) and from Sirmium (Srijemska Mitrovica – BALEN 2012, 61, Cat. 60). The upper part of the piece from Cibalae is composed of six openwork peltae and is decorated with an emerald bead in the middle. The straight horizontal element has only one pendant. The earring from Sirmium, originating from an indefinitely dated Roman Period grave, is a closer analogy to the piece from Aquincum. Its upper disk was also formed by six openwork peltae, and there is a pearl framed by a sheet in the middle. Only one of the four pendants survived. The formation of the pendant and the horizontal element

része hat áttört peltából áll, közepét smaragd gyöngyszem díszíti. Az egyenes vonalú vízszintes tagon csupán egy csüngő van. Az aquincumi példányhoz közelebb áll a sirmiumi, közelebbről nem ismert római kori sírból származó darab. Felső korongját ugyancsak nyolc peltából alakították ki, közepén lemezzel körbevett igazgyöngy van. Négy csüngője közül csupán egy maradt meg, a csüngő és a vízszintes tag kialakítása az aquincumiétól eltérő.

Legújabb aranyékszerünk pontos párhuzamát ismerhetjük fel a niši Nemzeti Múzeumban őrzött (YEROULANOU 1999, cat. 41; DAVIDOV–PEŠIĆ–JOCIĆ 2004, 194, cat. 148), közelebbi lelőhely meghatározás nélkül, Dardaniából származó fülbevaló-párban. Analógiaként tekinthetünk a mai Jerash (Jordánia) területén előkerült szarkofágok ékszerei (NAGHAWI 1989, 206) között a G 412 jelzésű fülbevaló-párra is. A sírokat a publikáló a 3. század végére – 4. század elejére keltezi. Közelebbi területen is található ékszerünkhöz hasonló: 3. századra keltezhető a trapezoid elválasztó taggal és három csüngővel készített pleveni (Bulgária, YEROULANOU 1999, cat. 376) sírmellékletként előkerült arany fülbevaló-pár. Az ismeretlen lelőhelyű, a baltimore-i Walters Arts Galleryben őrzött (YEROULANOU 1999, cat. 378) ékszer ugyancsak trapezoid elválasztó taggal készült, három csüngőjén azonban az igazgyöngyök mellett ékköves foglalattal is díszített. A szíriai Bosrában talált fülbevaló-pár (BALDINI LIPPOLIS 1999, 48, Fig. 21) pelta mintázata az aquincumi példánnyal megegyező, közepének kialakítása és elválasztó tagjának formája azonban különbözik. Ismert a nyugati provinciák területéről is egy peltamintával díszített, kombinált típusú fülbevaló-pár (GREIFENHAGEN 1975, 56–57), a gall-római

is different from those found on the piece from Aquincum.

An exact analogy to the Aquincum earring can be recognized in the pair of earrings coming from Dardania and held in the National Museum in Niš. The exact find spot of this earring pair has not been identified (YEROULANOU 1999, Cat. 41; DAVIDOV–PEŠIĆ–JOCIĆ 2004, 194, Cat. 148). The pair of earrings marked as G 412 among the jewelry from the sarcophagi found in the territory of today's Jerash (Jordan; NAGHAWI 1989, 206) can also be considered an analogy. The graves were dated to the AD late 3rd – early 4th century by the archaeologist publishing them to the Aquincum find. One can find similar earrings from closer territories as well: the pair of gold earrings found as gravegoods in Pleven (Bulgaria, YEROULANOU 1999, cat. 376) and dated to the AD 3rd century was created using a trapezoid dividing element and three pendants. The piece, now housed in the Walters Arts Gallery in Baltimore (YEROULANOU 1999, cat. 378), was also made with a trapezoidal dividing element, but the three pendants are also decorated with gemstone settings in addition to the pearls. The pelta ornament on the pair of earrings found in Bosra, Syria (BALDINI LIPPOLIS 1999, 48, Fig. 21) corresponds to the ornament on the Aquincum piece, but the formation of its center and the shape of the dividing element is different. A pair of combined type earrings decorated with pelta motifs is known from the western provinces as well (GREIFENHAGEN 1975, 56–57) although the upper rosette of this piece of jewelry from a Gallo-Roman treasure hoard is framed by a row of peltae turned outward with rounded bottoms. The shape of the rounded

kincsből való ékszer felső rozettáját azonban lekerekített aljú, kifelé néző peltasor veszi körbe. A lekerekített ívű amazon-pajzs formája önmagában is használt motívum, Pannoniából Annamátia táborában 4. századi kontextusból (KOVÁCS 2001, 73) ismert egy csüngős fülbevaló.

Pelta díszítésre az S akasztós, rozetta formájú fülbevalók között keleti és nyugati provinciákban egyaránt találhatunk példát. Ciprusról származik a Metropolitan Museumban őrzött, aranylemezből kivágott peltamintával díszített, hiányos darab (MYRES 1914, no. 3818), s hasonló díszű a britanniai Silchesterben előkerült, gondosan megmunkált példány (ALLASON-JONES 1989, 57, Cat. 59, Pl. 25) is.

Általános közkelettel ellentétben Bärbel Pfeiler megállapítása szerint a kora római korszakban a pelta ékszeren alig fordul elő (PFEILER 1970, 52, 97). A 2–3. század fordulóján észlelhető ízlésváltás, amely az opus interrabile technika előtérbe kerülését is elősegítette (FACSÁDY 2013, 104), a felhasznált mintakincs részévé tette. A 3. század folyamán az ékszerek több fajtáján (FACSÁDY 1999/2000, 284) is láthatjuk: nyakláncon, rozettás fülbevalón, különböző típusú gyűrűkön, medalionokon és áttört karperec kiegészítő motívumaként. Készítési idejének meghatározásához azonban a legjobban az ékszerkeretbe foglalt érmek adhatnak támpontot. Az aquincumi ékszeren is felhasznált peltaminta kör alakú kereteken tűnik fel, csúcsukkal az érem felé forduló, íves oldalukkal összeérő, lemezből kivágott pelták sorából áll. A hegyes aljú peltákat ívelődő oldalú háromszögekkel és vese alakú kivágásokkal alakítják ki, közéjük gyakran ékvéséssel formázzák. A mintázat egyik változatánál – amely inkább a kevésbé gondos kiképzésből, mint tudatos változtatásból adódik – a

Amazon-shield motifs was used by itself as well. There is also an earring with a pendant from an AD 4th century context at the auxiliary fort of Annamátia in Pannonia (KOVÁCS 2001, 73).

Examples of pelta decoration among the rosette-shaped earrings with an S-shaped hook can be found both in the eastern and the western provinces. The fragmentary piece preserved in the Metropolitan Museum decorated with pelta motifs cut out from a gold plate originates in Cyprus, (MYRES 1914, no. 3818). The carefully executed piece found in Silchester in Britain bears a similar decoration as well (ALLASON-JONES 1989, 57, cat. 59, Pl. 25).

In spite of its general popularity, Bärbel Pfeiler has noted that the pelta motif hardly ever occurs on jewelry from the early Roman Period (PFEILER 1970, 52; 97). A change in taste can be observed at the turn of the AD 3rd century which contributed to the spread of the opus interrabile technique as well (FACSÁDY 2013, 104), turning it into a part of the applied set of ornaments. It can be seen on a number of jewelry types during the AD 3rd century: on necklaces, rosette earrings, on various types of rings, medallions and as a complementary motif for openwork bracelets. However, coins set into frames in pieces of jewelry serve as the best reference point for determining the time of their production. The pelta motif, also applied on the earring from Aquincum appears on circular frames and consists of a row of peltae cut out from a plate, turned with their pointed ends towards the coin and connected on their curved sides. Peltae with pointed bottoms are formed by cutting out triangles with curved sides and kidney shapes. The pelta shape was often formed

pelták közötti részt ugyancsak egy-egy vésséssel jelzik (FACSÁDY 1999/2000, 283). A legkorábbi érem, amelynek keretbe foglalásakor ezt a motívumot alkalmazzák, Septimius Severus verete (DAMM 1993. 17). A motívum feltűnik a Severus-kor több császáranak befoglalt érme mellett III. Gordianus (AUBIN–BARATTE–LASCoux–METZGER 1999, 127) és Philipus Arabs pénzeivel díszített medallionokon (FACSÁDY 1999/2000, 283) is.

Az ékszertípus és a peltamotívum használata alapján az aquincumi arany fülbevaló készítését a 3. század közepére keltezhetjük.

R. Facsády Annamária

with chip carving. There is one variation of the motif – one rather the result of the less elaborate execution than a conscious variant – where the section between the peltae was also marked with carving (FACSÁDY 1999/2000, 283). The earliest coin inserted into a frame on which this motif was applied was issued by Septimius Severus (DAMM 1993. 17.). The motif also appears with the inset coins of a number of emperors from the Severus dynasty as well as on medallions decorated with coins of Gordian III (AUBIN–BARATTE–LASCoux–METZGER 1999, 127) and Philip the Arab (FACSÁDY 1999/2000, 283).

Based on the jewelry type and the use of the pelta motif, the production of the gold earring from Aquincum can be dated to the AD mid-3rd century.

Annamária R. Facsády

Irodalom/References:

ALLASON-JONES 1989 • Allason-Jones, L.: Ear-Rings in Roman Britain. BAR British Series 201. Oxford 1989.

AUBIN–BARATTE–LASCoux–METZGER 1999 • Aubin, G. – Baratte, F – Lascoux, J. P. – Metzger, C.: Le trésor de Vaise à Lyon (Rhône). Lyon 1999.

BALEN 2012 • Balen, J.: Rimske zlatne naušnice iz Archaološkog muzeja u Zagrabu (Roman Gold Earrings from the Archaeological Museum in Zagreb). Zagreb 2012.

BALDINI LIPPOLIS 1999 • Baldini Lippolis, I.: L'oreficeria nell'impero di Costantinopoli tra IV e VII secolo. Bari 1999.

DAMM 1993 • Damm, I. G.: Goldschmuck der römischen Frau: eine Ausstellung des Römisch-Germanischen Museums, Köln,

vom 16. Juni – 3. Oktober 1993 : Begleit-
heft zur Ausstellung. Köln 1993, 4–26.

DAVIDOV–PEŠIĆ–JOCIĆ 2004 • Davidov, D. – Pešić, D. – Jocić, M. (szerk.): Archaeological Treasure of Niš from the Neolithic to the Middle Ages. Gallery of the Serbian Academy of Sciences and Art 102. Belgrade 2004.

FACSÁDY 1999/2000 • R. Facsády, A.: Roman mounted coins. ActaArchHung 51 (1999/2000) 269–325.

FACSÁDY 2008 • R. Facsády, A.: Earrings on stone monuments from Pannonia. In: Franek, Ch. – Lamm, S. – Neuhauser, T. – Porod, B. – Zöhner, K. (szerk.): Thiasos. Festschrift für Erwin Pochmarski zum 65. Geburtstag. Wien 2008, 229–242.

FACSÁDY 2009 • R. Facsády A.: Aquincumi ékszerek. Jewellery in Aquincum. Az

- Aquincumi Múzeum gyűjteménye I. Budapest 2009.
- FACSÁDY 2013 • R. Facsády A.: *Forma bonum fragile est. Szépítkezés a római korban.* Budapest 2013.
- GREIFENHAGEN 1975 • Greifenhagen, A.: *Schmuck der Alten Welt II.* Berlin 1975.
- KOVÁCS 2001 • Kovács, P.: *Annamatia (Baracs) – A Roman auxiliary fort in Pannonia.* *Acta Antiqua* 41 (2001) 55–80.
- MYRES 1914 • Myres, J. L.: *Handbook of the Cesnola Collection of Antiquities from Cyprus.* New York 1914.
- NAGHAWI 1989 • Naghawi, A.: *A New Rock-cut tomb in Jerash.* *Syria* 66 (1989) 201–218.
- PFEILER 1970 • Pfeiler, B.: *Römischer Goldschmuck des ersten und zweiten Jahrhunderts n. Chr. nach datierten Funden.* Mainz 1970.
- TOPÁL 1993 • Topál, J.: *Roman Cemeteries of Aquincum, Pannonia. The western Cemetery, Bécsi Road I. Aquincum Nostrum I.1.* Budapest 1993.
- YEROULANOU 1999 • Yeroulanou, A.: *Diatrita, Gold pierced-work jewellery from the 3rd to the 7th century,* Athens 1999.